

Лілік Ольга Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови, літератури та журналістики, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, <https://orcid.org/0000-0002-5187-1944>

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті схарактеризовано технології формування правової культури майбутніх учителів в умовах інноваційного середовища закладів вищої освіти.

Констатовано, що в межах інноваційного освітнього середовища сучасне навчально-методичне забезпечення, прогресивні підходи до організації освітнього процесу в закладах вищої освіти мають поєднуватися з особливою атмосферою, яка характеризується такими рисами, як демократичність, творчість, дух свободи, повага до особистості кожного суб'єкта освітнього процесу, дотримання принципів академічної доброчесності. Зроблено висновок, що саме таке середовище найкраще сприятиме формуванню правової культури майбутніх учителів як складного інтегративного утворення особистості, що ґрунтується на правовому пізнанні, правовій мові та мисленні, характеризує готовність і здатність набувати, використовувати й удосконалювати правові знання, уміння та навички в навчальній і професійній діяльності.

У процесі наукового пошуку поняття «педагогічна технологія» вживаємо в значенні системного методу створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їхньої взаємодії, завданням якого є оптимізація освіти. З'ясовано, що основними ознаками педагогічної технології, які впливають на формування правової культури майбутніх учителів, є: концептуальність, діагностичне визначення цілей, економічність, алгоритмізованість, проєктованість, коригованість, візуалізація.

Обґрунтовано, що в розвитку правової культури майбутніх учителів у межах освітнього процесу закладів вищої освіти важливу роль відіграють такі інноваційні технології: тренінг, кейс-технологія, технологія проєктного навчання, створення портфоліо, інформаційно-комунікаційні. Їхнє комплексне, цілеспрямоване й методично обґрунтоване використання дає змогу поглибити

ISSN 2786-6025 Online

правові знання здобувачів вищої освіти, удосконалити їхні уміння й навички щодо застосування правових норм у педагогічній діяльності в умовах закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, майбутні вчителі, педагогічна технологія, правова культура, інноваційне середовище, заклад вищої освіти.

Lilik Olha Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Ukrainian Language, Literature and Journalism, T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Chernihiv, <https://orcid.org/0000-0002-5187-1944>

TECHNOLOGIES FOR FORMING THE LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE CONDITIONS OF AN INNOVATIVE ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The author of this article describes the technologies for forming the legal culture of future teachers in the conditions of the innovative environment of higher education institutions.

It is stated that within the framework of the innovative educational environment, modern educational and methodological support, progressive approaches to the organization of the educational process are combined with a special atmosphere characterized by such features as democracy, creativity, the spirit of freedom, respect for the personality of each subject of the educational process, adherence to the principles of academic integrity. It is concluded that it is such an environment that will best contribute to the formation of the legal culture of future teachers as a complex integrative formation of the personality, based on legal knowledge, legal language and thinking, characterizing the readiness and ability to acquire, usage and improve legal knowledge, skills and abilities in educational and professional activities.

In the process of research, the concept of "pedagogical technology" is used in the meaning of a systematic method of creating, applying and defining the entire process of learning and mastering knowledge, taking into account technical and human resources and their interaction, the task of which is to optimize education. It was found that the main features of pedagogical technology that affect the formation of the legal culture of future teachers are: conceptuality, diagnostic definition of goals, economy, algorithmicity, design, adjustability, visualization. It is substantiated that the following innovative technologies play an important role in the development of the legal culture of future teachers within the educational process of higher education institutions: training, case technologies, project learning technology, portfolio creation, information and communication technologies. Their

comprehensive, purposeful and methodically justified use makes it possible to deepen the legal knowledge of higher education applicants, improve their skills and abilities in applying legal norms in pedagogical activities in general secondary education institutions.

Keywords: legal culture, future teachers, innovative educational environment, higher education institutions, higher education students.

Постановка проблеми. Оскільки суспільство давно дійшло думки, що найбільшою його цінністю та основним надбанням є фахівець, спроможний знаходити й засвоювати нові знання, ухвалювати нестандартні рішення, адаптуватися до нових ситуацій, то винятково важливим напрямом педагогічної науки став пошук засобів і умов підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів загалом, а також формування в них соціокультурної компетентності, громадянської свідомості, соціальної толерантності, правової культури, які стануть передумовою розвитку в Україні громадянського суспільства і повноправного входження України до Європейського Союзу, оскільки саме такі вчителі зможуть сформувати активне і свідоме молоде покоління українців.

Одним зі шляхів інтенсифікації професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти є створення інноваційного освітнього середовища. Це поняття викликає суттєві труднощі в тлумаченні, оскільки в сучасному науковому дискурсі сформувалися такі основні підходи до його розуміння: 1) це – сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості, реалізацію творчого потенціалу здобувача освіти, а також стають основою для функціонального і просторового об'єднання суб'єктів освіти; його основними характеристиками є здатність до самовідтворення й самооновлення відповідно до потенційних можливостей усіх складових елементів цього середовища [7, с. 11]; 2) це – комплекс взаємопов'язаних умов, які забезпечують фундаментальність освіти людини, формування особистості педагога з інноваційно-творчим мисленням, його професійної компетентності [9]; 3) це – педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення й реалізації інноваційного потенціалу закладу освіти [14].

Нам імпонує підхід, відповідно до якого, у межах інноваційного освітнього середовища сучасне навчально-методичне забезпечення, прогресивні підходи до організації освітнього процесу поєднуються з особливою атмосферою в закладі вищої освіти, яка характеризується такими рисами, як демократичність, творчість, дух свободи, повага до особистості кожного суб'єкта освітнього процесу, дотримання принципів академічної добро-

ISSN 2786-6025 Online

чесності. Вважаємо, що саме таке середовище найкраще сприятиме формуванню правової культури майбутніх учителів як складного інтегративного утворення особистості, що ґрунтується на правовому пізнанні й мисленні, характеризує готовність і здатність набувати, використовувати й удосконалювати правові знання, уміння та навички в навчальній і професійній діяльності [11, с. 56]. Особливого значення в контексті формування правової культури майбутніх учителів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти набуває технологізація освітнього процесу, що пов'язана з активним упровадженням педагогічних технологій під час викладання обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів циклів загальної і професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми технологізації освітнього процесу присвячені праці низки українських дослідників, зокрема І. Бега, І. Зязюна, О. Овчарук, О. Пехоти, С. Сисоевої тощо, які дискутують стосовно доцільності системного упровадження педагогічних технологій, а також обґрунтовують теоретичні засади застосування окремих із них. У цьому контексті варто зауважити, що особливості використання в процесі професійної підготовки якоїсь однієї педагогічної технології теж набули окремого системного дослідження, зокрема: технологію розвитку критичного мислення досліджувала О. Пометун, проектну технологію – О. Каліманов, технологію переверненого навчання – О. Лілік, Л. Бивалькевич. Відповідно, постає необхідність комплексного дослідження проблеми використання педагогічних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх учителів, у контексті формування правової культури здобувачів, теоретичні засади якого обґрунтували у своїх працях О. Радкевич, О. Битяк, І. Яковюк, І. Варава, Я. Темченко, М. Григоренко. Водночас чимало аспектів цього процесу потребує переосмислення в контексті створення інноваційного освітнього середовища в закладах вищої освіти.

Мета статті – схарактеризувати технології формування правової культури майбутніх учителів в умовах інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. На думку О. Рем, ефективність процесу розвитку правової культури майбутніх учителів пов'язана з реалізацією комплексу педагогічних умов, які необхідно забезпечити в межах інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти. До них дослідниця відносить: системне структурування цілей і завдань формування правової культури здобувачів вищої освіти загалом; відбір оптимального й сучасного змісту освіти, спрямованого на формування правової культури майбутніх учителів, його систематичне оновлення; розроблення та впровадження до освітнього процесу вибіркових компонентів відповідного спрямування, що мають виконувати інтегративну функцію стосовно правових знань і умінь;

розроблення програмного й навчально-методичного забезпечення; створення правового освітнього простору, який відображає специфічні характеристики правової культури і стає універсальним освітнім середовищем її формування; забезпечення єдності прав і обов'язків суб'єктів освітнього процесу; педагогічний контроль і корекція процесу формування правової культури; комплексне діагностування й оцінювання ефективності формування правової культури [13, с. 69]. Погоджуючись із дослідницею, зауважимо, що наведений перелік варто доповнити умовою щодо технологізації освітнього процесу, оскільки саме технологія постає як «системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їхньої взаємодії, завданням якого є оптимізація освіти» [6, с. 331]. Аналіз наукових публікацій дає підстави для висновку, що основними ознаками педагогічної технології, які безпосередньо впливають на формування правової культури майбутніх учителів у межах інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти, є:

а) концептуальність – чітке й послідовне педагогічне розроблення цілей і концептуальних засад організації освітнього процесу;

б) діагностичне визначення цілей, що передбачає теоретико-прогностичне вивчення умов, способів, засобів упровадження педагогічних інновацій, прогнозування результатів освітньої діяльності;

в) економічність (відображає якість освітнього процесу) – структурування упорядкування, ущільнення інформації, яку необхідно сприйняти та засвоїти;

г) алгоритмізованість, проєктованість – поділ технології на етапи, ступені, врахування повторюваності й ритмічності дій, що забезпечують дидактичний результат;

д) коригованість – формування педагогічних умінь, які дають змогу вносити процесуальні зміни в технологію зі збереженням основних дидактичних цілей;

е) візуалізація – комплексне застосування технічних, комп'ютерних засобів навчання та контролю [9].

У науковому дискурсі утвердився такий алгоритм реалізації педагогічних технологій, які, на нашу думку, доцільно брати до уваги в процесі формування правової культури в майбутніх учителів у межах інноваційного середовища закладів вищої освіти [17].

1. Визначення кінцевої загальної мети застосування технології як дидактичної системи через показники, які можна діагностувати.

2. Формулювання проміжних цілей професійного становлення особистості шляхом наступності й нарощування її потенціалу за прийнятими показниками і критеріями.

ISSN 2786-6025 Online

3. Відбір і дидактичне обґрунтування змісту освітнього процесу відповідно до заданої мети.

4. Реалізація розвивальних технологій, що відображають сучасний стан науково-педагогічного знання щодо процесу професійного становлення майбутнього фахівця. Важливо, щоб всі технології були забезпечені об'єктивними методиками контролю якості цього процесу.

5. Окреслення організаційних умов навчання й виховання студентів закладу вищої освіти. Це дає підстави стверджувати, що для визначення ефективності педагогічної технології важливий як змістовий компонент, так і діагностувальна мета: від цього залежить, якою буде технологія – інформаційною чи розвивальною, традиційною чи особистісно орієнтованою, продуктивною чи малоефективною. Ефективність педагогічної технології детермінована концептуальним зв'язком цілей і змісту діяльності. Саме мета зумовлює системну єдність завдань, змісту, форм, методів, умов і прийомів навчання [17].

Схарактеризуємо ті педагогічні технології, які, на нашу думку, є найбільш ефективними в процесі формування правової культури майбутніх учителів у межах інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти.

Для розвитку особистісної позиції в правових питаннях, активного використання теоретичних знань на практиці, моделювання різноманітних педагогічних ситуацій у правовому полі та ефективного їх розв'язання цінною є тренінгова технологія [8]. Відповідно до визначення, тренінг (від англ. to train – навчатися, тренувати) – це одна з сучасних технологій підготовки чи підвищення кваліфікації вчителів у системі освіти, метою якої є оволодіння новими знаннями, розширення їхнього професійного досвіду, розвиток навичок співпраці та конструктивного спілкування в умовах освітнього і професійного середовищ [3]. Тренінгова технологія передбачає опанування знань не в готовому вигляді, а в результаті активної взаємодії учасників, і, на відміну від традиційних форм і методів навчання, спрямована на активізацію всього освітнього потенціалу здобувача вищої освіти.

Як зазначає О. Радкевич, основними перевагами використання тренінгів із метою розвитку правової культури учителів є:

- мотивування розвитку правової культури й підвищення правової активності педагогів;
- моделювання ситуацій, пов'язаних із правовими аспектами освітньої діяльності майбутніх учителів;
- забезпечення формування й удосконалення правових умінь, що є важливими для успішної професійної діяльності;
- використання потенціалу рольових ігор для розв'язання професійних завдань з одночасним набуттям досвіду практичної діяльності в правовій сфері;

– сприяння систематизації особистісного досвіду в правовій сфері, усвідомленню рівня професійно-правової культури й визначенню можливих напрямів для самовдосконалення;

– забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками освітнього процесу, формування умінь працювати в команді з дотриманням панівних правових норм [11].

О. Блінов зазначає, що в процесі проведення тренінгів важливо дотримуватися низки правил, до яких належить, зокрема: використання принципів групової роботи (активність учасників, партнерське спілкування тощо), застосування активних методів групової роботи (інтерактивні ігри та групові дискусії), аналіз групової динаміки, створення ефективної просторової організації для проведення занять тощо [3]. Нам імпонує ця думка дослідника, оскільки виконання зазначених правил сприятиме ефективному формуванню правової культури майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі закладів вищої освіти.

Зазначена форма організації освітнього процесу сприяє формуванню й усвідомленню мотивів для особистісного й професійного розвитку, кращому розумінню учасниками власного внутрішнього світу, допомагає зрозуміти власні емоції і почуття, осмислити сформовані стереотипи, а також навчає ефективних моделей поведінки в професійній сфері. У процесі виконання тренінгових вправ майбутні вчителі мають змогу обіграти проблемні життєві та професійні ситуації, знайти ефективні варіанти їх розв'язання в межах правового поля.

Найбільш популярними в контексті формування правової культури майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі закладів вищої освіти є такі види тренінгових занять: тренінги особистісного зростання, які потенційно сприятимуть формуванню особистісних якостей, необхідних для успішної реалізації професійної діяльності майбутніх учителів; просвітницькі тренінги, які мали забезпечити процес інформування й формування системи знань про правові відносини між суб'єктами освітнього процесу, а також правові норми, які їх регулюють; правові тренінги, які передбачали поглиблення знань та формування умінь і навичок щодо розв'язання ситуацій, пов'язаних із правовими аспектами, які є дотичними до педагогічної діяльності), а також соціально-психологічні тренінги, які за своїм призначенням належать до типу суб'єктно-діяльнісних тренінгів професійно-психологічного спрямування. Саме останній із зазначених типів тренінгу спрямований на формування практичних умінь і навичок правореалізації, нових форм поведінки в правовому полі, розвиток самосприйняття майбутніх учителів як активних учасників правозастосування, він також забезпечує поєднання групових та інтрапсихічних вправ, роботу в мікрогрупах.

ISSN 2786-6025 Online

Підвищенню рівня правової культури майбутніх учителів в інноваційному освітньому середовищі закладів вищої освіти, удосконаленню їхніх умінь і навичок щодо розв'язання професійно-педагогічних завдань з урахуванням правових норм сприятиме застосування кейс-технології [11].

На доцільності її застосування наголошує В. Бігун [3], виокремлюючи такі переваги реалізації цієї технології у формуванні правової культури здобувачів вищої освіти: вона дає змогу поглиблювати й розширювати правничі знання й набувати відповідних умінь і навичок, що забезпечує підвищення ефективності професійної діяльності в перспективі; сприяє розвитку правового мислення, оскільки аналізуючи правову ситуацію, людина навчається мислити в межах правових норм, зокрема, вона вчиться аргументації, у неї розвивається уважність до деталей, життєвих нюансів та юридичних фактів; вона забезпечує формування колегіальних стосунків у колективі, що сприяє виявленню поваги до суспільних цінностей, а також гідності іншої людини [3, с. 173–175].

Оскільки в сучасному науковому дискурсі розроблено чимало класифікацій кейсів, то візьмемо до увагу ту, яка найбільше відповідає меті нашого дослідження. В її основі лежить такий критерій, як ситуація, що складає ядро кейсу.

Відповідно, кейси поділяються на такі види: кейс «Потреба» (спрямований на формування здатності визначати потребу людини або групи, яка викликала зазначену ситуацію, а також з'ясувати можливі варіанти її розв'язання в правовій сфері); кейс «Вибір» (спрямований на формування в майбутніх учителів здатності оцінювати переваги й недоліки альтернативних варіантів розв'язання в межах правового поля); кейс «Криза» (аналіз кейса передбачає прогнозування, оцінювання ймовірності настання кризи, пошук шляхів реагування на неї, адекватних стратегічним планам, рівню забезпеченості ресурсами й засобами); кейс «Конфлікт» (спрямований на формування навичок поведінки під час конфлікту, зокрема здатності ухвалювати виважені рішення щодо його розв'язання з урахуванням правових норм); кейс «Боротьба» (передбачає визначення ступеня гостроти боротьби під час конфлікту, виявлення її характеру, масштабів і соціальних наслідків, варіантів впливу в межах правового поля); кейс «Інновація» (дає змогу зрозуміти особливості формування факторів підтримки й гальмування інновацій, їхнього впливу на життя соціуму з урахуванням правових норм).

Ефективність застосування кейс-технології в процесі розвитку правової культури майбутніх учителів у межах інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти забезпечується дотриманням основних етапів її розроблення та застосування: підготовчий (спрямований на розроблення кейсу й методики його застосування); основний (відображає безпосередньо процес

роботи з кейсом) та підсумковий (забезпечує аналіз та оцінювання кейсу та результатів його застосування).

У процесі формування правової культури майбутніх учителів в умовах інноваційного освітнього середовища закладів вищої освіти кейс-технологія була застосована в межах вибіркового освітнього компонента «Основи академічної доброчесності», що викладався в магістратурі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, на ОПП Середня освіта. Українська мова і література. Одне з практичних занять було присвячене розгляду кейсів, пов'язаних із досить резонансними справами про плагіат у монографії Д. Дроздовського і дисертації К. Кириленко. Власне, викладач, спираючись на матеріали, що були широко висвітлені в соціальних мережах учасників цих справ, а також в інших джерелах, об'єктивно й не нав'язуючи здобувачам вищої освіти власних висновків чи суджень, робить послідовний виклад фактів, а потім ставить низку запитань, як-от: що могло стати причиною цієї ситуації? У чому полягає проблема з рецензуванням наукових і науково-методичних матеріалів в Україні? У чому полягають особливості роботи сервісів із перевірки на антиплагіат, чому вони не зафіксували суттєвих запозичень? Які є шляхи розв'язання досліджуваної проблеми в правовому полі?

О. Радкевич запропонував кейс для майбутніх учителів на тему «Юридична відповідальність» [11, с. 305]. Його метою є удосконалення й поглиблення знань щодо правових норм у сфері освіти, формування здатності розв'язувати ситуації, що виникають в освітньому процесі на засадах правових норм; виховувати повагу до законів. Опис ситуації кейсу такий: здобувач освіти в одного зі своїх товаришів відібрав мобільний телефон і викинув його у вікно. Після цього учні побилися, власник телефону наніс незначні тілесні ушкодження учню, який викинув його телефон. Визначте, юридичну відповідальність учнів і педагогічних працівників закладу освіти? Відповідь обґрунтуйте.

Загалом кейс-технологія дає змогу інтегрувати теорію і практику, тобто проаналізувати певну ситуацію чи проблеми в морально-етичному й правовому аспектах. Окрім того, вона спрямована на розвиток критичного мислення майбутніх учителів, формування в них умінь формулювання й відстоювання власної думки.

У контексті упровадження компетентнісного підходу, тенденцій щодо забезпечення взаємозв'язків між теорією і практикою особливої актуальності набуває застосування технології проєктного навчання, яке має стати домінуючим в старшій профільній школі. Як відомо, результатом проєктної діяльності є творчий продукт – проєкт, тобто результат самостійної діяльності здобувача освіти від ідеї до її реалізації, що характеризується наявністю новизни [10]. Наприклад, для розвитку правової культури майбутніх учителів

ISSN 2786-6025 Online

варто запропонувати їм для виконання такі теми проєктів: проєкт виховного заходу для учнів на тему «Права й обов'язки учнів закладів загальної середньої освіти», проєкт плакату «Правові норми, що регулюють освітній процес закладів загальної середньої освіти», добірка мемів із певної правової проблеми, піктограма за однією зі статей Закону України «Про академічну доброчесність» тощо. Тематика проєктів може бути розширена, залежно від спеціальності, за якою здобувають освіту майбутні учителі. Ці проєкти в перспективі можуть стати частиною професійного портфоліо вчителя, що відображає його рівень не лише методичної, а й правової готовності до професійно-педагогічної діяльності. Портфоліо не просто є матеріалізацією найважливіших досягнень педагога за певний проміжок часу, а його своєрідною візитівкою. Воно дає змогу систематизувати досвід щодо застосування правових норм у професійно-педагогічній діяльності, а також представляти наявні дидактичні матеріали, що забезпечують правове регулювання різних професійно-правових ситуацій. До цього портфоліо можуть увійти законодавчі акти, пов'язані з функціонуванням закладу освіти і професійною діяльністю вчителя, плани-конспекти позакласних заходів, присвячених певним правовим явищам і процесам, знаменним і пам'ятним датам з історії і теорії права, наочність, діагностувальні матеріали, настільні ігри, засоби суміжних мистецтв тощо.

Для створення інноваційного освітнього середовища в закладах вищої освіти особливого значення набувають інформаційно-комунікаційні технології. Сучасне інформаційне (постмодерністське) суспільство вимагає нових технологій роботи з навчальною інформацією, а відтак актуалізує необхідність розширення напрямів використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітній сфері [15]. Це дає змогу швидко й оперативно шукати необхідну інформацію, її обробляти й транслювати широкому загалу. Саме інформаційно-комунікаційні технології в контексті формування правової культури дають змогу продемонструвати майбутнім учителям певні законодавчі чи нормативно-правові акти, розробити й показати презентацію, унаочнити теоретичні положення візуальними чи аудіальними матеріалами [16]. У цьому контексті варто згадати про матеріали онлайн-освітніх платформ Edera, Prometheus, «На урок» і «Всеосвіта», а також сервісів LearningApps, Wordwall, Kahoot, де представлено навчальні матеріали, дистанційні курси, електронні посібники, мультимедійні презентації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формуванню правової культури майбутніх учителів як складного інтегративного утворення особистості, що ґрунтується на правовому пізнанні, правовій мові та мисленні, характеризує готовність і здатність набувати, використовувати й удосконалювати правові знання, уміння та навички в навчальній і професійній

діяльності найкраще сприяє інноваційне освітнє середовище закладів вищої освіти, однією з ознак якого є інтенсивне використання педагогічних технологій, основними ознаками яких є концептуальність, діагностичне визначення цілей, економічність, алгоритмізованість, проєктованість, коригованість, візуалізація. Найбільш ефективними для формування правової культури майбутніх учителів в умовах інноваційного середовища закладів вищої освіти є такі технології: тренінг, кейс-технологія, проєктного навчання, портфоліо, інформаційно-комунікаційні тощо. Їх системне використання дає змогу поглибити правові знання, удосконалити уміння й навички застосування правових норм у педагогічній діяльності в умовах закладів загальної середньої освіти

Перспективи подальших досліджень убачаємо в більш ґрунтовному дослідженні оптимальних форм, методів і засобів формування правової культури майбутніх учителів у процесі їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Література:

1. Атаманова Н., Дяченко О. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної української держави. *Нове українське право*. 2022. Вип. 1. С. 82-86.
2. Битяк Ю.П., Яковюк І.В. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія. Харків: Право, 2007. 246 с.
3. Бігун В.С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. Київ: Юстініан, 2006. 272 с.
4. Блінов О. Особливості організації проведення психологічного тренінгу. Вісник Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. 2008. № 12. С. 9–23.
5. Варава І., Темченко Я., Григоренко М. Формування правової культури молоді як суспільно-правова проблема: теоретичний і практичний аспекти. *Молодий вчений*. 2022. № 101. С. 1–5.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
7. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2001. 15 с.
8. Лілік О., Бивалькевич Л. Формування в майбутніх учителів здатності до соціальної рефлексії засобами тренінгу. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2024. Вип. 22 (178). С. 92-97.
9. Лілік О., Носовець Н.М., Бивалькевич Л. Технологічний концепт розвитку професійної компетентності майбутніх учителів. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2025. Вип. 24 (180). С. 176-182.
10. Лілік О., Сазонова О. Формування творчого проєктного мислення учнів під час уроків української літератури. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум». 2024. Вип. 27(183). С. 169-175.
11. Радкевич О.П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія. Київ: Майстер Книг. 2020. 400 с.

ISSN 2786-6025 Online

12. Разіна Н. О. Акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму сучасного педагога в інноваційному освітньому середовищі середньої школи. Вісник наукової школи педагогів «АКМЕ». 2009. Вип. 3.

13. Рем О. Педагогічні умови формування правової культури педагога професійного навчання. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 6, ч. 1. С. 68–73.

14. Шапран О. І., Шапран Ю.П. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. URL: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-09/10soitpt.pdf>. (дата звернення: 19.01.2026).

15. Bidenko L., Bilyakovska O., Burnos Ye., Pylypenko-Fritsak N., Lilik O., Demyanenko N. Information and communication technologies for training future teachers: an adaptation to the aspects of the postmodern society. *Postmodern openings*. 2022. №2.

16. Stepanenko O., Dzhevaha H., Holiiad I., Miroshnikova O., Dynko V., & Lilik O. Technologies of Visualization of Educational Material - One of the Ways to Form Information Competence. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2023. №14(2), P. 198-210.

17. Bloom B. S. *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals*. New York: Longman, 1984. 207 p.

References:

1. Atamanova, N., Diachenko, O. (2022). Pravova kultura ta yii rol u formuvanni pravoporiadku suchasnoi ukrainskoi derzhavy [Legal culture and its role in the formation of the legal order of the modern Ukrainian state]. *Nove ukrainske pravo [New Ukrainian Law]*, 1, 82-86. [in Ukrainian].

2. Bytiak, Yu.P., Yakoviuk, I.V. (2007). Pravova kultura v umovakh stanovlennia hromadianskoho suspilstva: monohrafiia [Legal culture in the context of the formation of civil society: monographia]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

3. Blinov, O. (2008). Osoblyvosti orhanizatsii provedennia psykholohichnoho treninhu [Peculiarities of the organization of psychological training]. *Visnyk. Zbirnyk naukovykh statei Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky – Bulletin. Collection of scientific articles of Kyiv International University. Series: Psychological sciences*, 12, 9–23. [in Ukrainian]

4. Bihun, V.S. (2006). Yurydychna profesiia ta osvita. Dosvid SShA u porivnialnii perspektyvi [Legal profession and education. The US experience in comparative perspective]. Kyiv: Yustinian. [in Ukrainian].

5. Varava, I., Temchenko, Ya., Hryhorenko, M. (2022). Formuvannia pravovoi kultury molodi yak suspilno-pravova problema: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Formation of the legal culture of youth as a socio-legal problem: theoretical and practical aspects]. *Molodyi vchenyi [Young scientist]*, 101, 1–5. [in Ukrainian].

6. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv, Ukraine: Lybid. [in Ukrainian].

7. Katashov, A. I. (2001). Pedahohichni osnovy rozvytku innovatsiinoho osvitnoho seredovyscha suchasnoho litseiu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk [Pedagogical foundations of the development of an innovative educational environment of a modern lyceum: author's abstract of the dissertation of candidate of pedagogical sciences]. Luhansk. [in Ukrainian].

8. Lilik, O., Byvalkevych, L. (2024). Formuvannia v maibutnikh uchyteliv zdatnosti do sotsialnoi refleksii zasobamy treninhu [Formation of the ability of future teachers to social reflection by means of training]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni*

ISSN 2786-6025 Online

T.H. Shevchenka [Bulletin of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», 22 (178), 92-97. [in Ukrainian].

9. Lilik, O., Nosovets, N., Byvalkevych, L. (2025). Tekhnolohichniy kontsept rozvytku profesiinoy kompetentnosti maibutnykh uchyteliv [Technological concept of the development of professional competence of future teachers]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka [Bulletin of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», 24 (180), 176-182. [in Ukrainian].

10. Lilik, O., Sazonova, O. (2024). Formuvannia tvorchoho proiektnoho myslennia uchniv pid chas urokiv ukrainskoi literatury [Formation of creative project thinking of students during Ukrainian literature lessons]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» [Bulletin of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», 27(183), 169-175. [in Ukrainian].

11. Radkevych, O.P. (2020). Rozvytok pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoy osvity: teoriia i praktyka: monohrafiia [Development of the legal culture of pedagogical workers of vocational education institutions: theory and practice: monograph]. Kyiv: Maister Knyh. [in Ukrainian].

12. Razina, N. O. (2009). Akmeolohichniy pidkhid do rozvytku profesionalizmu suchasnoho pedahoha v innovatsiinomu osvitnomu seredovyschi serednoi shkoly [Acmeological approach to the development of professionalism of a modern teacher in an innovative educational environment of a secondary school]. Visnyk naukovoї shkoly pedahohiv «AKME». [Bulletin of the Scientific School of Teachers "ACME"], 3. [in Ukrainian].

13. Rem, O. (2012). Pedahohichni umovy formuvannia pravovoi kultury pedahoha profesiinoho navchannia [Pedagogical conditions for the formation of the legal culture of a teacher of professional training]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of training a modern teacher]. 6, 1, 68–73. [in Ukrainian].

14. Shapran, O. I., Shapran, Yu.P. (2010). Stvorennia innovatsiinoho osvitnoho seredovyscha v protsesi profesiinoy pidhotovky maibutnoho vchytelia [Pedagogical conditions for the formation of the legal culture of a teacher of professional training]. Retrived from: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-09/10soitpt.pdf>. [in Ukrainian].

15. Bidenko, L., Bilyakovska, O., Burnos,, Ye., Pylypenko-Fritsak N., Lilik, O., Demyanenko, N. (2022). Information and communication technologies for training future teachers: an adaptation to the aspects of the postmodern society. Postmodern openings, 2. [in English].

16. Stepanenko, O., Dzhevaha, H., Holiiad, I., Miroshnikova, O., Dynko, V., & Lilik, O. (2023). Technologies of Visualization of Educational Material - One of the Ways to Form Information Competence. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 14(2), 198-210. [in English].

17. Bloom, B. S. (1984). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. New York: Longman. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026